

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

ІЩУК АЛЛА АНАТОЛІЇВНА

УДК: 37.01: 82'06

**ФІЛОСОФІЯ “ГЕРОЇЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ”
В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ**

Спеціальність 09.00.10. – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2007

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова,
ректор

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Бровко Микола Миколайович,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
професор кафедри теорії та історії культури;

доктор філософських наук, професор
Мозгова Наталія Григорівна,
Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова,
професор кафедри філософії.

Провідна установа: Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут”,
кафедра філософії
Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Захист відбудеться “05” червня 2007 р. о **14:30** на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “03” травня 2007 року.

Вчений секретар

Спеціалізованої вченої ради

Б.К.Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена становленням некласичного типу свідомості і швидким темпом формування нових ціннісних орієнтацій.

Проблема “героїчної особистості” у ХХ столітті на перший погляд здається абсурдною. Тоталітарні суспільства ХХ століття штучно створювали і насаджували образ героя – борця за суспільні ідеали. Однак, як протиположність такому образу, в літературі ХХ століття існує інший герой. Це герой, притаманний гуманістичній літературі, яка відстоювала особистість. Він кардинальним чином відрізняється від описаного вище типу героя. Найчастіше це – одинак, який не приймає стереотипи суспільного життя і прагне відстояти власну індивідуальність в будь-якій ситуації. Він бореться з метою віднайти власне “Я” і самореалізуватися та самоідентифікуватися.

Відбувається своєрідна зміна пріоритетів у розумінні героїчної особистості у ХХ столітті. Акценти зміщуються на внутрішній світ людини, а не на зовнішні прояви, на вчинки проти стереотипів, нав’язаних владою. І якщо спочатку героїчне розумілось як жертвність, потім як надання переваги суспільним цінностям, а врешті-решт як поєднання кращих особистісних якостей з цінностями суспільства, то при аналізі цієї категорії героїв увага переноситься саме на особистісні якості, цінності, на ідеали конкретної людини. Загальносуспільні ідеали і герої надто довго експлуатувалися, і методи, якими це досягалось, встигли викликати розчарування та неприйняття. Героїзм внутрішній є наступною ланкою у розвиткові категорії героїчного. Найкраще героїзм такого характеру втілила західноєвропейська, американська, латиноамериканська художня література ХХ століття. Літературні твори ХХ століття – особливо ті, що відносяться до так званої “інтелектуальної прози”, – є художнім відбиттям філософської думки, а іноді і чистою філософією. Літературознавство – як і все мистецтвознавство ХХ століття – по суті є філософським, і ця єдність дозволяє по-новому подивитися на ряд суспільних проблем. Філософія сьогодні продовжує вивчати ці проблеми, серед яких дуже тривожними залишаються відчуження людини, деконструкція світу й усвідомлення людиною абсурдності та нестабільності свого буття.

Ми не звертаємось до художніх творів радянського періоду через те, що культура країн колишнього Радянського Союзу формувалась і розвивалась під впливом тоталітарної ідеології і тому є деформованою. Через це художні твори радянської епохи неможливо розглядати разом із “західною” художньою літературою завдяки відмінності процесів їх розвитку.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється також потребою сучасного суспільства в усвідомленні нових цінностей епохи, у формуванні нового ідеалу “героїчної особистості” в зв’язку із руйнуванням усталених норм, загальноприйнятих цінностей. Літературні герої є завжди носіями певних філософських ідей. У ХХ столітті ці ідеї разом із “героями” займають центральне місце у художній літературі. Існування великої кількості поглядів на цю проблему породжує необхідність узагальнюючої теорії та залучення філософсько-літературознавчого інструментарію для побудови єдиної концепції людини і світу в сучасному контексті.

Нові умови існування людини у ХХ столітті змушує її зробити переоцінку старих цінностей. При цьому на перший план виходять проблеми сенсу буття. Серед основних проблем, які підіймаються у цей час, слід назвати кардинальну зміну ціннісних орієнтацій людини у нашу епоху, загострення відчуження від суспільства та самої людини. Моральні проблеми також набувають нового звучання та вимагають нового вирішення. Проблема вибору є однією із провідних у ХХ столітті, це стосується і вибору лінії поведінки людини, і вибору свого місця у суспільстві, і вибору шляхів розвитку, і, звичайно, вибору уявлень про себе та світ. Для того щоб отримати відповідь на питання – якою ж є сучасна людина, ми звертаємось до художніх творів сучасності. Проаналізувавши різні погляди щодо героя та його середовища, ми зосередимось на проблемі того, чи існує героїчна особистість у ХХ столітті, якими характеристиками вона наділена, які риси характеру й поведінки є для неї визначальними, та яким чином отримані дані можуть бути використані.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. У ХХ столітті виникає багато уявлень про долю та можливість людини у світі. Найвизначнішими серед них є “філософія життя” Ф.Ніцше, якою було запропоновано ідеального героя, який здатен піднятися над натовпом; філософія марксизму, який висував героя-революціонера, здатного на самопожертву та самозречення; філософія екзистенціалізму, яка стверджує, що будь-яка людина може бути вільною, якщо усвідомить себе як екзистенцію і прийме на себе відповідальність за цей вибір. Отже проблема винятковості особистості дуже широко розглядалася у філософії ХХ століття. Ці ідеї та теорії не могли не відобразитись у художній літературі. Письменники різних художніх напрямків застосовують їх для створення характерів своїх героїв, видозмінюють і змішують різні уявлення про людину. Саме тому персонаж художнього твору є цікавим для дослідження людського уявлення про себе й світ. Лише вивчення головних формуючих рис характеру літературного героя взятих у соціальному контексті дасть змогу намалювати повний портрет сучасної людини та її ставлення до самої себе та оточуючого середовища.

Як самостійну категорію естетики “героїчне” вперше обґрунтував М.Киященко. Він бачить сутність героїчного у відданості суспільству та його ідеалам, підкреслюючи, що

героїчним може вважатися тільки такий вчинок, який має визначне суспільне та історичне значення для народу зокрема та всього людства загалом. Розуміння сутності героя і героїчного змінювалося із розвитком людства. Це найкращим чином зафіксовано у літературному процесі. М.Каган констатує, що у часи, коли головною умовою виживання вважалася витривалість та фізична сила, героями казок, народних оповідей та епосу були персонажі, наділені надзвичайною, богатирською силою. З розвитком техніки та науки подібна сила стала втрачати своє первинне значення і важливість. Її місце серед основних складових образу героя почали поступово займати духовні, моральні, суспільні цінності. В.Мовчан стверджує, що героїчна особистість є безумовно піднесеною, але лише у тому випадку, якщо вона розкривається як комплексне поєднання яскравих і неповторних особистісних якостей з суспільним досвідом.

В художній літературі особистість займає центральне місце. Будь-який художній твір створюється про людину і для людини. Всі соціальні явища, картини природи тощо завжди подаються крізь їх сприйняття людиною. У ХХ столітті ця проблема сприйняття людиною світу і самої себе набуває нового звучання завдяки історичним змінам. Явище відчуження, про яке згадували вже у ХІХ столітті, почало дуже швидко розвиватися і поширюватися протягом всього ХХ століття, набуваючи загрозливих форм і масштабів. Письменники епох реалізму ХХ століття, модернізму та постмодернізму дуже велику увагу приділили людським якостям в контексті відчуження. Майже в кожному творі ХХ століття піднімається питання про переоцінку цінностей, про безглуздість людського існування, про необхідність людяності, про самотність і загубленість та про можливі шляхи подолання такої приреченості людини, епохи та світу в цілому. Це можна побачити у творах Ю.Андруховича, М.Булгакова, В.Винниченка, В.Вулф, Г.Гессе, Г.Гріна, Дж.Джойса, О.Довженка, Є.Зам'ятина, М.Зерова, А.Камю, Ф.Кафки, Х.Кортасара, М.Кундери, Г.М.Маркеса, Ю.Мушкетика, Р.Олдінгтона, Б.Пастернака, А.Платонова, Е.М.Ремарка, Ж.-П.Сартра, Л.-Ф.Селіна, В.Стефаніка, М.Хвильового, Е.Хемінгуея та багатьох інших.

Проблема особистості завжди користувалася особливою увагою серед зарубіжних та вітчизняних філософів, соціологів, літературознавців та інших науковців. Аналіз розвитку філософії "героїчної особистості" неможливий без аналізу та урахування праць, головним змістом яких є постановка і розгляд проблемних питань щодо особливостей сучасної соціокультурної ситуації, вирішення проблеми "людина і суспільство", дослідження природи та сучасного стану таких явищ як ідеали, героїчна особистість тощо, а також висвітлення розуміння особистості з точки зору концепцій модернізму та постмодернізму.

Найбільш вагомими надбаннями такого характеру є роботи наступних авторів:

Українські: В.Андрущенко, І.Бекашкіна, В.Бех, І.Бичко, Ю.Борев, М.Бровко, В.Воронкова, О.Галич, О.Грецова, В.Гриб, Т.Гуменюк, Т.Денисова, Л.Єремєєв, Д.Затонський, М.Ігнатенко, Л.Калинська, С.Кримський, В.Лук'янець, М.Михальченко, М.Моклиця, В.Мовчан, Н.Мозгова, В.Муляр, Д.Наливайко, Н.Нев'ярович, С.Павличко, Т.Пічугіна, І.Слоневська, О.Соболь, Р.Шульга та інші.

Окремим пластом ми виділяємо російських науковців: Н.Автономова, О.Анциферова, Л.Андрєєв, М.Бахтін, І.Біцадзе, О.Генис, Л.Гінзбург, М.Гуляєв, В.Днепров, М.Епштейн, Б.Єрасов, В.Жирмунський, І.Льїн, А.Іншаков, М.Каган, Ю.Кузьменко, М.Киященко, Д.Ліхачьов, М.Мамардашвілі, Н.Маньковська, В.Пестерев, С.Петров, Г.Поспелов, А.П'ятигорський, І.Скоропанова, В.Халіпов, А.Чернокозов та інші.

Західні: Р.Барт, Х.Л.Борхес, Ф.Джеймісон, У.Еко, А.Камю, Дж.Кемпбел, П.Козловські, Ж.-Ф.Ліотар, Ф.Ніцше, Х.Ортега-і-Гасет, Ж.-П.Сартр, С.Фінкелстайн, Д.Фоккема, Г.Фрідлендер, М.Фуко, М.Хайдеггер, І.Хасан, А.Швейцер та інші.

Разом з тим досі лишаються питання, які потребують детального розгляду, а саме – узагальнення різних поглядів щодо модерністської та постмодерністської особистості, а також щодо проблеми “людина – соціум”; особливості філософії особистості у конкретні літературно-історичні періоди; основні характеристики й особливості “героїчної особистості” першої і другої половин ХХ століття в контексті таких культурно-літературних напрямків, як реалізм ХХ століття, модернізм та постмодернізм; результат розвитку цих якостей наприкінці ХХ століття, тенденції їх розвитку та існування особистості у суспільстві ХХІ століття; проблема формування індивідуальності та суб’єктивності людини.

Зв’язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертація виконувалась в контексті тематичного плану Міністерства освіти і науки України “Філософсько-методологічні засади вивчення і розв’язання фундаментальних проблем педагогічної освіти” (0104U00308), затвердженого рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 25.12.03 (протокол № 6).

Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 31 січня 2006 року (протокол № 6).

Мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу творів художньої літератури ХХ століття зробити “зріз” героїзму ХХ століття у нашу негероїчну, іронічну епоху, результати якого можна було б залучити до процесу формування ціннісних орієнтацій, відповідних сучасній соціокультурній ситуації.

Реалізація такої мети зумовила постановку і вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати естетико-літературознавчий аспект специфіки розвитку феномену "героїчного" в зарубіжній та вітчизняній гуманітаристиці та з'ясувати змістовне навантаження та міру співвідношення між поняттями героїзм, особистість, "героїчна особистість", філософія "героїчної особистості".
- простежити історичний аспект становлення філософії "героїчної особистості" у ХХ столітті та сформулювати ціннісний аспект головних якостей особистості кінця ХХ століття.
- сформулювати гіпотетичні моделі розвитку та існування особистості в контексті висвітлення зміни цінностей сучасного суспільства.
- обґрунтувати потребу впровадження ідеалів як необхідної умови здорового функціонування суспільства.

Об'єктом дослідження є "героїчна особистість" ХХ століття як вираження свідомості епохи.

Предметом дослідження виступає філософія особистості ХХ століття, її сутність, розвиток, видозміни, основні характеристики.

Методологічними підвалинами дисертаційного дослідження виступають герменевтика, завдяки якій стало можливим проникнути та відчутти ціннісний дух епохи, філософія діалогу, феноменологія. Використано також принцип системності, компаративістський та аналітичний методи. Завдяки принципу історизму стало можливим виявити трансформацію феномену "героїчної особистості" у ХХ столітті. Велику роль зіграв міждисциплінарний підхід, який дав змогу залучити необхідні для дослідження роботи з філософії культури, літературознавства, мистецтвознавства та естетики.

Емпіричною базою дисертаційного дослідження стали художні тексти письменників ХХ століття, а саме Е.Хемінгуей, А.Камю, Ф.Кафки, Дж.Фаулза, Х.Кортасара та М.Кундери. Інформаційну основу дослідження склали наукові праці з філософії освіти, соціальної філософії, філософії культури, літературознавства, естетики, соціології, довідкова література, матеріали наукових конференцій.

Наукова новизна дослідження зумовлюється обґрунтуванням трансформації "героїчної особистості" в ХХ столітті з акцентом на проблему самоідентифікації особистості в сучасних умовах. Цей висновок розвинений низкою положень, які виносяться на захист:

- філософію "героїчної особистості" і філософію освіти пов'язує перш за все ціннісна складова їх змісту. Аксіологічний акцент є домінуючим як в сфері формування героїчного ідеалу загалом, так і в освітній діяльності зокрема. Проблемою залучення до вищих цінностей переймається філософія освіти. Філософія "героїчної особистості" як проблемний напрям є змістовним навантаженням аксіології освіти як філософської течії і навчальної дисципліни.

- естетико-філософський дискурс з проблематики “героїчного” дозволяє констатувати, що героїзм, з одного боку, є естетичним поняттям, а з іншого – міждисциплінарним багатограним явищем, що має безпосередній зв’язок з тією чи іншою людською спільнотою і віддзеркалює історичну, політичну, соціальну, етичну, духовну (і навіть побутову) специфіку суспільного буття. Зміст основних філософсько-естетичних категорій в неklasичну епоху суттєво змінюється, в тому числі і зміст “героїзму”, що дає підставу для авторського дефініювання останнього як екзистенційно детермінованої властивості сутності людського “Я”, яка за умов граничного виміру буття втілює вищий прояв мужності, що уособлює владу індивідуального духу над тілесністю – заради досягнення перемоги над обставинами, що досягли помітної резонансності.

- філософсько-літературний аналіз характеристик “героїчної особистості” дозволяє визначити особистість як внутрішньо вмотивований аспект самоактуалізації та самопізнання людини, що виявляється у вмінні віднайти своє “Я” і почути суспільне “МИ”. (Особливість цього визначення в тому, що воно гармонійно узгоджує відомі концепції особистості: як персоналістичні (Муньє) так і трансперсональної психології (Маслоу). Героїчна особистість – це пієтетна характеристика, на яку має право людина, що не тільки здатна піднятися над потребами власного “Я” в ім’я вищих цінностей, а яка спроможна мужньо прийняти “удар” на себе, *непомітно* відвівши його від іншого. Філософія “героїчної особистості” – це унікальний різновид духовної культури, який втілює концепції, ідеї та літературно-образні уявлення, що фокусуються на вітальних критеріях осмислення дії людського фактору в граничних ситуаціях буття. (Саме художня література (а не теоретична філософія) здатна реально, миттєво і знаково, показати і акцентувати як варіанти граничного буття, так і варіативність дії феномену “героїчного”. А “варіанти” історія і література пам’ятають різні.)

- в процесі осмислення тенденцій розвитку феномену “героїчної особистості” в контексті її якісних характеристик з’ясовано, що домінуюче положення серед них займають: виклик суспільству як ворожій системі; тенденція до активних дій, незважаючи на відсутність позитивного результату; мужність перед ворожими обставинами, що виявляється у невідкоренні долі, у бажанні захищати свою свободу волі та у боротьбі проти фальші й штучності оточення; властивість іронії та сміху (навіть гіркою) долати відчуження; схильність до рефлексії; а головне – перевага справжності та цілісності над фрагментарністю людини і світу.

- футурологічний зріз проблеми літературного виміру сучасної особистості дає підстави актуалізувати факт наявності “приспосовницької” моделі життя і нагальну потребу корекції (або і зміни) суспільного “банку цінностей”.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення виконаного дослідження полягає в з'ясуванні суті “героїчної особистості” ХХ століття, особливостей формування тих чи інших її змістовних характеристик та властивостей.

Результати даного дослідження можуть сприяти наступним теоретичним розробкам проблем, що торкаються проблеми особистості.

Результати дослідження є важливими для подальшого філософського осмислення сучасної соціокультурної ситуації і можуть бути використані при розробці нормативних курсів та спецкурсів з філософії освіти, соціальної філософії, зарубіжної літератури для студентів вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом обговорення на кафедрі філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Проміжні результати дисертаційної роботи сформульовано у доповідях на таких наукових форумах як: науково-практична конференція “Педагогічна освіта України: національні традиції та європейські інновації” (Київ, 2005), звітно-наукова конференція викладачів “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2006), VII Всеукраїнська науково-практична конференція “Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця” (Київ, 2006), науково-практична конференція “Інноваційний простір освіти: Болонський та пост-Болонський контекст” (Київ, 2006).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 6 публікаціях, з яких 5 надруковано у виданнях, рекомендованих ВАК України для філософських наук.

Структура дисертаційного дослідження. Мета дослідження і поставлені завдання обумовили відповідну логіку і структуру роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Основний зміст дисертації викладено на 156 сторінках. Список використаних джерел – 210 найменувань, з них – 7 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **Вступі** міститься обґрунтування доцільності й актуальності теми дослідження, здійснено огляд стану і напрямів її розробки, сформульовано мету, завдання, методи, визначено предмет і об'єкт дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значущість одержаних результатів, вказано форми апробації і структуру дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** “Теоретико-методологічні засади дослідження філософії людини як “героїчної особистості” в літературному процесі ХХ століття” розглядаються

джерела та література з даної проблеми. Надається огляд існуючих в історії наукової думки основних підходів до вивчення особистості в конкретні літературно-історичні періоди. Аналізується героїчне як естетична категорія. Досліджується концепція героїзму, аналізуються різноманітні прояви героїзму у різні епохи, порівнюються критерії героїчного. Героїчне розглядається як самостійна естетична категорія, і розкривається її зв'язок з піднесеним. В контексті героїзму і “героїчної особистості” розкриваються основні концепції людини в літературному процесі протягом ХХ століття. Визначаються концептуальні засади аналізу художнього твору, підкреслюється значення художнього слова та літературних творів у розвитку соціуму. В цьому розділі також аналізуються особливості філософії особистості у конкретні літературно-історичні періоди протягом ХХ століття.

Аналіз літератури з даної проблематики дозволяє зробити висновок, що проблема героя і героїзму здавна хвилювала людство. Наукова розробка даної проблеми бере початок ще з ХVІІІ століття з твердження Джамбаттісти Віко про притаманність героїчного лише одній з епох розвитку людства. Поглиблення цієї теорії ми знаходимо вже у Гегеля, який був переконаний, що “вік героїв” припинив своє існування до виникнення розвиненого державно-правового суспільства. Окрім того, кожна літературна епоха привносила своє бачення героя, як-от герої-бунтарі епохи Просвітництва чи революційного романтизму.

Теоретико-методологічною основою дослідження людини як “героїчної особистості” є історичний аналіз, тому ми насамперед звертаємось до розуміння поняття “героїчного” в системі класичних естетичних категорій і трансформації його змісту в некласичну епоху. В системі класичної естетики героїчне найтісніше пов'язане з категорією піднесеного. Піднесене завжди є надзвичайним і могутнім, воно викликає подив і водночас – захоплення, а часто і страх, адже нагадує про недосконалість людини, перевершує її можливості. М.Киященко вважає, що героїчне уособлює найдосконалішу поведінку сучасної особистості. Героїчні дії, на думку М.Кагана, набувають піднесеності, коли вони творяться заради суспільного блага, інтересів народу, держави і людства, коли людина жертвує собою або своїми інтересами чи особистим щастям і добробутом в ім'я вищих ідеалів. Саме тому піднесене в людині і є героїчне.

Отже, героїчне вважалось наче найвищим ступенем розвитку людської поведінки та становлення особистості загалом. Подібна точка зору була досить розповсюджена (В.Мовчан). Героїчне завжди містило у собі духовний та моральнісний ідеал або навіть і ототожнювалось з ним, оскільки героїчні прояви допомагають усвідомити, що ті якості, які людина віднаходить у собі під час героїчного вчинку, і являють собою ідеал відповідальності, людяності та відданості колективу, суспільству, людству. Завдяки героїчному началу людина здатна удосконалювати себе. Героїчне породжує в людині впевненість у власних силах,

відчуття непереборності та нездоланності у боротьбі із природою, а також (і для сучасності це найважливіше) під час “сутічок” з суспільними протиріччями, у випробуваннях історичного характеру.

Своєрідною і водночас яскравою та потужною є ідея героя як “надлюдини”, створена Ф.Ніцше. Ця концепція здійснила надзвичайний вплив не тільки на філософію ХХ століття, а й знайшла відображення у мистецтві, де найвиразніше проявилась, безумовно, у художній літературі.

Героїчне тісно пов’язане з освітою (через художню літературу, через історію). Освіта – це, в певному розумінні, завжди є розповідь та сприйняття інформації “*о-свімі*”, а світова історія здебільшого пам’ятає лише героїв. В історичній науці навіть існує вічна дилема: хто творить історію – народ чи Особистість? А Герой (особливо в історичному контексті) – це завжди особистість. Освітня політика – це завжди державна політика, і в фокусі її уваги знаходиться патріотизм, який завжди має героїчне забарвлення. Освітня політика завжди є ідеологічною, де однією з провідних ідей є ідея героя. Саме тому освітня політика може сформуванати образ ворога, може нівелювати певні цінності і піднести інші. Тоталітарні системи дуже пильно придивлялись до курсу, яким йшла освіта в їх державах, та до героїв, які впроваджувались в повсякденне життя через літературу, кіно, живопис тощо. Адже герой – це той рупор, до якого прислухається “маса” народу, це той, кого хочеться наслідувати. Як сказано вище, тоталітарне мистецтво розвивається за іншою схемою і виходить за межі предмету дослідження.

Другий розділ “Філософія “героїчної особистості” в художній літературі першої половині ХХ століття” зосереджує свою увагу на особливостях героя реалізму ХХ століття на прикладі творів Е.Хемінгуея “Фієста” та “Прощай, зброє!” і на характеристиках героя модерністської прози, представленої творами А.Камю (“Чума”) та Ф.Кафки (“Замок”).

В цьому розділі ми засвідчуємо різне ставлення дослідників до модерністської особистості, різні точки зору щодо типології героя. У радянській науковій думці право на існування мало лише реалістичне мистецтво та реалістичний герой, тому все, що було пов’язано з модернізмом та новим світосприйняттям, оголошувалося хибним, ворожим та занепадницьким. Однак аналіз модерністської художньої літератури доводить, що у ХХ столітті і реалізм, і модернізм однаково переймалися долею та проблемами людини, різнилися лише способи втілення та художні образи. Мистецтво періоду модернізму – це клінічний аналіз людини, її внутрішньої духовної організації.

Наголошується різниця між елітарним мистецтвом модернізму та масової культури, що пропонує шаблонних “супергероїв”, які не мають нічого спільного з “героїчною особистістю” ХХ століття. Однак зазначається, що “герої для мас” зі своїми однобокими

пласкими характерами являють собою певну загрозу, коли йдеться про формування позитивного образу, запровадження ідеалу справжньої “героїчної особистості”.

Аналіз художніх творів цього періоду дає змогу сформулювати основні характеристики героїчної особистості першої половини ХХ століття. Розкривається специфіка формування головних ознак “героїчної особистості”. Простежується зростання відчуження як стрижневої проблеми особистості ХХ століття. Це спостерігається як в модерністському мистецтві, так і в реалізмі ХХ століття. Риси відчуження ми знаходимо у значній кількості реалістичних творів, отже тенденції до відчуження людей одне від одного дуже сильні. Дуже чітко це простежується у творах письменників так званого “втраченого покоління”.

Е.Хемінгуей у романах **“Фієста (“І сходить сонце”)** (1926) та **“Прощай, зброє!”** (1929) висвітлює проблеми цього покоління. У першому випадку, це – спроба людини віднайти втрачену рівновагу у післявоєнному світі, який анітрохи не змінився, якщо не враховувати кількість жертв, що лишилися після війни. Це жертви як фізичні, так і моральні. “Фієста” – це справжній шедевр молодого Хемінгуея. Ця книга наповнена гіркотою та відчаєм, але вона так само декларує дуже сильну тягу до життя та вміння бачити його красу, відмову від самообману, моральну мужність. Основним у світобаченні істинних героїв є надання переваги усьому конкретному, однозначному, простому перед абстрактним та мудруватим, за чим героям завжди ввижається обман та фальш. Саме на такому розподілі почуттів та предметів зовнішнього світу людина будує своє поняття про мораль.

У романі “Прощай, зброє!” автор розкриває причини такої поведінки своїх героїв. Він безпосередньо показує війну і те, до чого вона призводить, як вона змінює людину. Основною ідеєю моральних пошуків Хемінгуея є мужність, стоїцизм перед ворожими обставинами, тяжкими ударами долі. І вдивляючись у характери його героїв, ми помічаємо, яку величезну роль відіграє фізична, а головне – душевна відвага у вчинках хемінгуеївських героїв, у конфліктах, які їм належить розв’язувати. Герої Хемінгуея не коряться долі, весь час випробовують свою силу у боротьбі зі світом, із самими собою. Людина завжди програє, кидаючись на боротьбу із суспільним злом. У війні нема переможців. Порятунком людини Хемінгуей вбачає в особистій, індивідуальній непокорі злу. Позитивне, активне начало в людині знаходить своє вираження у мотиві непереможності. Мова тут йде про рішимість героя не здаватися на волю долі, протистояти їй навіть у самій поразці.

Персонажі модерністської літератури, на перший погляд, здаються абсолютно “негероїчними” і навіть байдужими. Але детальне вивчення модерністського уявлення про людину і світ доводить протилежне. Однією з найвпливовіших філософсько-літературних течій ХХ століття був екзистенціалізм. **А.Камю** в романі **“Чума”** (1947) викладає основні

правила поведінки екзистенціаліста. Найсильнішою, найінтенсивнішою з усіх пограничних ситуацій екзистенціалісти вважають смерть. Лише перед обличчям смерті проявляються усі істинні якості людини. Саме з цією ситуацією стикаються герої цього роману. Смерть стала невід'ємною частиною життя героїв. Але Камю, показавши трагедію, змодельював і можливі шляхи її подолання. Бо герої книги не падають духом, вони пручаються, борються, не здаються. Людське життя є суцільним абсурдом, так само як і людське суспільство. Людина завжди самотня і ніхто не здатен її зрозуміти. Це світ екзистенціалістів. Кожен намагається знайти свою відповідь на питання про сенс і можливості існування у жорстокому і хаотичному світі. Коли подих смерті вперше пройшовся вулицями міста, люди були змушені зробити вибір: або продовжувати обманювати себе і робити вигляд, наче нічого не відбувається, або глянути трагедії в очі; людина може або продовжити існувати, або почати “бути”. Саме така ситуація, коли людина знаходиться між буттям і небуттям, є важливою для А.Камю. Отже, героїзм людини виявляється у її готовності переступити через звичні уявлення і тверезо подивитися на свою долю, і, таким чином, перестати існувати, а почати бути. Чума змушує переоцінити ставлення до звичних норм моралі та цінностей. Людина, яка в таких умовах, лишається моральною, яка вірить у духовні сили людства, є героєм. А життя втрачає свою абсурдність, доки людина продовжує себе в інших, в усьому людстві. Це є виходом з ситуації відчуження, життя набуває сенсу, а людина – свободи.

Ще один приклад самотності людини пропонує **Ф.Кафка** у романі **“Замок” (1926)**. Світ постає як ворожий і темний, чітко протиставлений людині. Суспільство більше не є опорою і захистом для людини, воно, навпаки, спотворює її, перетворює на бездушну машину, на “гвинтик” великого механізму. Герой Кафки – це втілення безнадії та відчаю. Людина не здатна потрапити до Замку, вона не в змозі змінити світ, який сама колись створила. Однак виступити проти такого стану речей, бути здатним на бунт у світі абсурду, заявити про своє бажання бути особистістю, взагалі відстоювати своє право на те, щоб “бути”, – це є прагнення звільнення від пут, що не дають людині дихати, це є ознакою “героїчної особистості”. Самий крок проти Системи є знаковим і резонансним. Людина ХХ століття здебільшого покійно вливається у натовп, керуючись правилами, нав'язаними “згори”. Герой “Замку” не хоче злитися із сірою масою, не бажає вписуватися у потрібні норми та правила, за якими живуть усі інші. Він живе у абсурдному світі, але дуже хоче вирватися з нього, вийти у світ живих людей. Звичайний землемір (нехай і несправжній) робить виклик самому Замку (суспільству, системі, владі). Людина кидає світові свій виклик і починає змагатися з ним, незважаючи на неминучу поразку.

У третьому розділі **“Історична трансформація філософії “героїчної особистості” в середині та наприкінці ХХ століття”** розглядаються особливості епохи постмодерну і, в

зв'язку з цим, особливості людини другої половини ХХ століття, які представлені у художніх творах цього періоду: Дж.Фаулз “Деніел Мартін” (реалізм), Х.Кортасар “Гра в класики” (“магічний реалізм”), М.Кундера “Справжність” (постмодернізм). В цьому розділі ми простежуємо розвиток основних якостей особистості, головним з яких, безперечно, є відчуження, формуємо героїчні риси особистості.

Звертається увага на процес появи та формування постмодернізму. Нове мистецтво одразу викликало хвилю суперечок. Простежується історія виникнення терміну і розвиток його філософського наповнення. Постмодерністи не заперечують авторитетів, але і не наслідують їх як зразок. Комбінуючи, переставляючи традиційні форми, постмодернізм створює новий зміст. Світ змінився, змінилися умови гри, і сама гра є тепер домінуючим елементом. Життя стає грою.

Роман **Дж.Фаулза “Деніел Мартін” (1977)** – є чудовим зразком поєднання реалістичних традицій оповіді з постмодерним наповненням. Це роман про кризу у житті героя і те, як він з неї виходить. Людина сьогодення відчуває надзвичайну втому. Це втома від світу, що її оточує, від його штучності й здатності отупляти душі людей. Це також і втома від самої себе, бо вона живе не справжнім життям, відчужуючись від людей, від світу, від самої себе як від частини цього світу. І як тільки вона це зрозуміє, то відчує відразу до свого відчуженого і спотвореного “Я”, отримавши шанс на майбутнє без маски.

Аналізуючи філософію цього героя, стає зрозуміло, що освічена людина другої половини ХХ століття переймається тим, що масова культура таїть в собі велику небезпеку. Передаючи інформацію і розважаючи, вона ховає у собі реальну функцію: звільняти від необхідності мислити. Кіно, телебачення та й будь-яке інше мистецтво у сучасному суспільстві панує над думками людини, визначає її сприйняття оточуючого світу і погляд на саму себе. Суспільство пропонує людині багато матеріальних благ, завдяки яким вона знов таки стає покірною та “нормативною”. І бажання віднайти свою загублену у цих “благах” індивідуальність, покинути усталене добротне життя вимагає від людини не просто мужності, а й осмислення, та може вважатися справжнім героїзмом. Героїзм – це завжди певна жертва. І в ХХ столітті особистість часто жертвує собою теперішньою, щоб віднайти себе у майбутньому.

Роман **Х.Кортасара “Гра в класики” (1963)** є своєрідним еталоном “магічного реалізму”. У “магічному реалізмі” реальність наче складається з багатьох шарів, що щільно перемішані між собою. В цій реальності справжнє і уявне, побутове й фанатичне, прозаїчне й поетичне органічно злите в одне ціле. Людина “магічного реалізму” поєднує у собі риси історичні і сучасні, природного і паранормального. Герой шукає шлях на Небо, до омріяного “товариства бажань”, коли можна буде нарешті побачити справжню подобу цього світу.

Однак гра у класики може у будь-який момент стати лабіринтом, з якого немає виходу. Простежено, що постмодерністська особистість рятується за допомогою іронії та парадоксу, що наче маска ховає її від реального світу. Людина не плакає марних сподівань щодо перебудови світу. Але відчувати цей світ, жити у ньому, бути цим світом їй нестерпно важко. Кожне зіткнення з життям виявляється для неї дуже болучим. Героїзм цього персонажа у бажанні знайти гармонію зі світом. Своїм майже самогубством він переживає, позбувається відчуження і (якщо читати роман за схемою Х.Кортасара) має майбутнє.

У другій половині ХХ столітті виникає проблема самоідентифікації особистості. Світ перенасичений технологіями, що контролюють кожен крок людини. Це аналізується **М.Кундерою** у романі **“Справжність” (1997)**. Сучасний світ майже не лишає людині вільного простору, де б вона могла розслабитися і робити все, що їй заманеться, адже на кожному кроці за людиною спостерігають. Звертається увага на те, що абсолютні категорії як щастя та свобода стають чимось на зразок міфу. У світі масової культури щастя теж стає надто популяризованим, а отже втрачає свою справжність. Герої понад усе бояться втратити цілісність і автентичність свого щастя, тому бажання віднайти загублених одне одного і відновити справжність, що тримала їх у цьому світі, виявилось сильнішим за штучність фантастичного примарного світу, який вже встиг стати реальністю.

Відзначено, що сучасний герой вмщує у собі велику кількість характеристик, які іноді виключають одна одну. Через таку різноплановість майже неможливо вивести чіткий портрет “героїчної особистості”, вирахувати формулу її поглядів, морально-етичних цінностей та ставлення до світу. Однак незаперечним залишається той факт, що навіть якщо зміст постмодерністського твору здається поверховим, у ньому є герой. Це – особистість, яка має незвичайний індивідуалістичний характер, яка здатна діяти, яка розуміє цей світ як середовище постійної боротьби і готова боротися аби стати вільною. Людина, яка прагне реалізуватися і визначитися у суспільстві, у такому суспільстві, не може не викликати поваги і захоплення. Така людина має майбутнє, а отже майбутнє буде і у світу.

У четвертому розділі **“Філософський сенс “героїчної особистості” ХХ століття: літературний ідеал і реальність”** визначаються основні риси суспільства першої та другої половини ХХ століття, прогнозуються тенденції подальшого розвитку та існування особистості у сучасному суспільстві, ставиться проблема співвідношення ідеалу “героїчної особистості” і реальної людини, досліджується вплив на суспільство “масової культури” і – звідси – необхідність впровадження у культуру стійких цінностей та нових ідеалів, які б могли конкурувати із засиллям штампованих “героїв” та штучної культури. Аналізуючи твори з героїки, стає зрозуміло, що саме вчитель здатен і повинен розставити потрібні

ціннісно-обумовлені акценти, вміти мінімізувати ексцентризм героїзму, максималізм. Грамотно подати ідею героїзму – це справа закладів освіти.

Не ставлячи за мету аналіз масової культури як явища, варто зазначити, що як і будь-яке самостійне утворення вона має і позитивні, і негативні сторони, а також впливає на становлення особистості та на рівень освіченості. З одного боку, вона знижує естетичний компонент мистецтва, потурає поверхневому сприйманню інформації, знижує інтелектуальний потенціал індивіда, націлена здебільшого на середнього глядача/читача і має на меті розважити, а не просвітити людину. З іншого ж боку, масова культура допомагає людині адаптуватися у сучасному світі, виступає своєрідним засобом “психотерапії” за умов існування у стресовому суспільстві, вона продовжує нести до своєї аудиторії ті ж самі цінності, що і немасове мистецтво, але у дещо спрощеному та оздобленому спецефектами варіанті. Масова культура здійснює на людину неабиякий вплив. Вплив цей надзвичайний, коли поведінка людей, усі цінності, установки, навіть стиль спілкування залежить від моделей, запропонованих мас-медіа (здебільшого –кіно).

Наголошується визначальна роль художньої літератури та необхідність створювати такі літературні образи, які б працювали на позитивний суспільний ідеал. Адже сучасність хвора на байдужість. Байдужість має здатність надзвичайно швидко і непомітно поширюватись, спустошуючи душі людей, вихолоджуючи їх та витравляючи все живе, що може відгукнутися на справедливість або несправедливість, відреагувати на гарне або потворне, боротися за істинне чи проти хибного. Позитивність суспільству необхідна, без цього неможливе його здорове існування, а для цього потрібний позитивний ідеал. Стан і проблеми сучасної освіти щільно стикаються із героїкою, героїзмом та проблемою “героїчної особистості”. Справді, між героєм і педагогом (і освітньою діяльністю загалом) дуже багато спільного. Головною складовою героїзму є протистояння обставинам. Водночас змістом роботи освітянина дуже часто теж є протистояння обставинам і суспільній думці, проблема вибору між кар’єрним та матеріальним зростанням і буденною роботою вчителя. Філософія освіти корегує набуті людиною знання; а однією з тем, які цікавлять філософію освіти, є героїка.

Доводиться необхідність побудови нових ідеалів, бо вони підтримують життя суспільства, збагачують його духовну сутність, сприяють його розвиткові. Ідеал є формою функціонування цінностей. А Герой, в свою чергу, є формою функціонування ідеалу. Отже, кожне суспільство має ті ідеали, які воно виховало, і тих героїв, на яких заслуговує.

У **Висновках** охарактеризована система вихідних положень, реалізація яких розкриває зміст дисертаційного дослідження.

“Героїчна особистість” вивчалася загалом як така, що чинить хоробро. Література усіх народів має героїв, призначення яких – це подвиги. Однак внутрішня боротьба і боротьба з оточенням виявляється під силу не кожній людині. Ціннісна свідомість, здатність на жертву, мужність, воля і етика, духовність і мораль – це характерні чинники і характеристики, які є спільними і для Героя, і для Освітязина.

Художні твори ХХ століття часто зосереджують увагу читачів на головній проблемі сучасності – на зіткненні людини і суспільства. Процес відчуження є надзвичайно небезпечним, бо відбувається руйнування не лише зв’язків з суспільством, відгородження від інших людей, а й поступове знищення самої особистості, перетворення її на машину, котра не має ані бажань, ані прагнень, ані власних думок. Будь-які спроби вирватись з такого життя, викликають подив і, разом з тим, повагу. Деякі герої намагаються зберегти хоча б те, що в них лишилось, втекти від реальності (герої Е.Хемінгуея); хтось вперто робить свою справу, незважаючи на її абсурдність або зовнішні обставини (як ми бачили у творах А.Камю та Ф.Кафки).

Спроба повернути життя на гармонійні рейки пов’язана, перш за все, із подоланням всеохоплюючого страху. Цей страх зовсім не є безпідставним або уявним. Дійсно, сучасне середовище опутує людину умовностями, в яких вона поступово втрачає себе і можливість розрізнити справжнє і штучне. Розшарована реальність стає передумовою для розшарування розуму та продукування штучних клонів.

Друга половина ХХ століття позначена надзвичайно високим ступенем відчуження та деконструкції світу і самої людини. Героям стає ще важче побороти такі умови буття. Література пропонує різні шляхи вирішення цієї проблеми:

- відкрити боротьбу і детальний аналіз світу та переосмислення свого місця у ньому (героїчна особистість у романі Дж.Фаулза);
- шалену гру з невідомим результатом, але з вищою метою, де герой блукає у лабіринті, щоб, можливо, нарешті віднайти спокій (“магічні” герої Х.Кортасара);
- змішування реальності та вигадки, котре нав’язує власні правила, і де людина більше собі не належить (шукачі справжності М.Кундери).

Герої обирають різні шляхи, однак всі вони прагнуть вибороти право на себе, відстояти свою особистість перед загрозою поглинання суспільством. В кінці ХХ століття боротьба полягає вже не в протистоянні, а в захисті реального себе від навали масовості, від перетворення на сірого бездумного споживача, від втрати індивідуальності.

Такий стан речей не може не викликати занепокоєння. Стає зрозумілим, що суспільство потребує нових виразних ідеалів, які б були здатні сприятливо впливати на духовність цього суспільства. Допомогти у цьому може художня література, викладання якої

в учбових закладах має стати чимось набагато більшим, ніж простим ознайомленням із сюжетами художніх творів та характеристиками художніх напрямків.

Виявлено, що зміст освіти тісно пов'язаний із змістом героїчного. В цьому зв'язку можна виокремити наступні функції змісту освіти:

- формотворчу функцію: освіта може сформувати образ героя (чи Антигероя).
- світоглядну функцію: освіта відкриває світ героїки. Юність – це максималізм, це захопленість. Діти завжди грають в героїв і антигероїв.
- ідеологічну функцію: тема героя є провокаційною темою (історія знає приклади загострення або навпаки пом'якшення певних подій, ситуацій, явищ).

Героїчні особистості мають велике соціальне значення, адже вони не тільки визначають собою епоху, а й зумовлюють розвиток суспільства, наголошуючи на необхідності перегляду закоснілих законів, котрі заважають прогресивному розвитку культурної ланки суспільства і перешкоджають гармонійному існуванню нової особистості.

Дослідження “героїчної особистості” довело, що позитивний образ не завжди є однозначним та єдино можливим. Але головним є те, що “героїчна особистість” в художній літературі ХХ століття безумовно є, як є і перспективи для її розвитку. Вивчення “героїчної особистості” дає поняття про пануючі у суспільстві цінності та про їх “строк дії”. Саме дослідження героїв приводить нас до висновку, що цінності та ідеали потребують вчасного переосмислення, вдалої зміни та постійного обґрунтованого нагадування про себе.

Основні результати дисертаційного дослідження відображені в наступних публікаціях:

1. Іщук А.А. Філософія особистості постмодерну // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – 4 (14), 2005 – Додаток. – К.: Педагогічна преса. – С. 25-33.
2. Іщук А.А. Роль сучасної освіти у формуванні ідеалу “героїчної особистості” // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції 29-31 березня 2006 р.: В 3 т. – Т. 1. – К.: НАУ, 2006. – С.19-20.
3. Іщук А.А. Героїчна особистість: історична еволюція змісту // Нова парадигма. Журнал наукових праць. – Вип. 52. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С. 11-17.
4. Іщук А.А. Проблема ідеалів в умовах масовості культури // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – 1 (15), 2006 – Додаток. – К.: Педагогічна преса. – С. 103-109.
5. Іщук А.А. “Героїчна особистість” і реальність // Нова парадигма. Журнал наукових праць. – Вип. 60. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С. 13-22.

6. Іщук А.А. У пошуках “втраченого героя” // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. Збірник наукових праць, випуск 18. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2006. – С. 48-55.

АНОТАЦІЯ

Іщук А.А. “Філософія “героїчної особистості” в художній літературі ХХ століття”. – Рукопис.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2007.

У дисертації здійснюється філософський аналіз феномену “героїчної особистості” на тлі творів художньої літератури ХХ століття (Е.Хемінгуей, А.Камю, Ф.Кафка, Дж.Фаулз, Х.Кортасар, М.Кундера). Надається огляд існуючих в історії наукової думки основних підходів до розуміння теорії героїзму.

Формулюються основні характеристики “героїчної особистості” ХХ століття та простежується їх розвиток та трансформація. Здатність перебороти відчуження розглядається як одна з найважливіших рис сучасної “героїчної особистості”. Узагальнюються погляди щодо філософії модерністської та постмодерністської особистості. Розглядається історія теорії героїзму, а також історія категорії героїчного як естетичного поняття. Простежується трансформація “героїчної особистості” в ХХ столітті. Акцентується увага на основних концепціях особистості в літературному процесі ХХ століття.

Відзначено роль закладів освіти у формуванні стійких цінностей та корегуванні теорії героїзму та “героїчної особистості”.

Ключові слова: героїчна особистість, відчуження, реалізм ХХ століття, модернізм, постмодернізм, деконструкція, соціокультурна ситуація, цінність, ідеал.

АННОТАЦИЯ

Ищук А.А. “Философия “героической личности” в художественной литературе ХХ века”. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2007.

В диссертации производится философский анализ феномена “героической личности” на основе произведений художественной литературы XX века (Э.Хемингуэй, А.Камю, Ф.Кафка, Дж.Фаулз, Х.Кортасар, М.Кундера). Дается характеристика существующих в истории научной мысли подходов к пониманию теории героизма. Подчеркивается мощное влияние литературы на общество, особенно в контексте массовой культуры.

Формулируются основные характеристики “героической личности” XX века и прослеживается их развитие. Способность преодолеть отчуждение рассматривается как одна из наиболее важных характеристик современной “героической личности”. Обобщаются взгляды касательно философии модернистской и постмодернистской личности. Прослеживаются одинаковые тенденции в реалистической, модернистской и постмодернистской прозе XX века, что дает возможность говорить о глобальности проблем, волнующих личность XX века, и о распространении определенного набора характеристик, которые формируют “героическую личность”, вне зависимости от национальной или географической принадлежности. В данном случае определяющее значение имеет общее культурное наследие Западной Европы и Американского континента.

Рассматривается история теории героизма, а также история категории героического как эстетического понятия. Прослеживается трансформация “героической личности” в XX веке. Акцентируется внимание на основных концепциях личности в литературном процессе XX века в контексте основных литературных течений.

Анализируется природа и сущность реализма XX века, модернизма и постмодернизма в литературе, а также их проявления в интерпретации “героической личности”. Подчеркивается изменение понятия “героического” в условиях новой социокультурной ситуации. Анализ литературных произведений свидетельствует о развитии и утверждении нового типа “героической личности” несмотря на отчуждение и деконструкцию современной социальной среды. “Героическая личность” нового времени способна на преодоление абсурдности бытия, лабиринтности мира и расслоения реальности. Особое внимание обращается на разобщенность человека и общества, которая приводит к тотальному одиночеству и отчуждению личности. Остро ставится проблема поиска индивидуальности, а также проблема борьбы за ее сохранение. Личность XX века не в ладах с собой и с социумом, но “героическая личность” не мирится с подобными условиями “игры”, а всячески отстаивает свое право на собственное индивидуальное “Я”.

Рассматривается проблема существования общечеловеческих ценностей на фоне современной массовой культуры. Особенное внимание уделяется трансформации понятия идеала и тенденциям его развития на протяжении XX века. Изменение ценностных ориентаций связывается с переходом общественных отношений от материальных к

постматериальным, при которых акценты смещаются с физической безопасности человека (материальные ценности) на его духовные потребности, а главное – на качество жизни (постматериальные ценности).

Принимая во внимание условность данных, полученных из художественного источника, автор рассматривает возможность и частотность существования “героической личности” в реальной среде, в обществе. Доказывается, что “героическая личность” может существовать в реальности, но только как личность мимикрическая, способная адаптироваться к конкретным требованиям и условиям существования в конкретном обществе. При этом отмечается, что такая адаптация не тождественна приспособленческому образу жизни, а является разумным воплощением героических черт в реальном мире. И героизм находит свое воплощение в отстаивании своего собственного духовного облика, права на личное мнение, а также желание найти свою индивидуальность и не потеряться в общей массе.

Анализируется существование “героической личности” как формы воплощения идеала в реальном мире. Подчеркивается значимость образования и педагога в расстановке акцентов и умелой подаче идеи героизма. Отмечается, что образовательная политика государства способна придать ту или иную окраску действиям и характеристикам личности, тем самым, провозглашая ее героической или антигероической. Феномен героизма, образ “героической личности” может активно использоваться идеологией государства как мощнейшее орудие влияния на людей. Роль учебных заведений рассматривается как определяющая для формирования стойких ценностных ориентаций, а также для разумной корректировки теории героизма и “героической личности” в условиях реального мира.

Ключевые слова: героическая личность, отчуждение, реализм XX века, модернизм, постмодернизм, деконструкция, социокультурная ситуация, ценность, идеал.

SUMMARY

Ishchuk A.A. “The Philosophy of “The Heroic Personality” in the Fiction of the XX century”. – Manuscript.

The thesis is for the competition for the candidate of the philosophical sciences scientific degree in the speciality 09.00.10 – Philosophy of Education. – M.P.Dragomanov National Teachers' Training University, Kyiv, 2007.

The thesis contains the philosophical analysis of the “heroic personality” phenomenon on the fiction of XX century background. The fiction works by E.Hemingway, A.Camue, F.Kafka, J.Fowles, H.Cortasar, M.Kundera are used to show the development and establishment of “the

heroic personality” in spite of estrangement and deconstruction of the social environment. The ability to overcome estrangement is considered as one of the most important features of the modern “heroic personality”.

The main characteristics of “the heroic personality” of the XX century are formulated and their development is traced till the end of the XX century. The opinions according to the modern and postmodern personality are generalized and summed up. A special attention is paid to the main personality concepts in the literary process of the XX century.

The educational institutions are proclaimed to play an important role in stable values formation and their sensible correction.

Key words: heroic personality, estrangement, Realism of the XX century, Modernism, Postmodernism, deconstruction, value, ideal.